

Zhodnot' a srovnej přístup M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství

Náboženství je jedním ze základních kamenů všech kultur, téměř to vypadá, že víra je lidskou přirozeností, dokonce i spousta vědců ve svém bádání po původu světa dojde k bodu, který nemohou vysvětlit a i lidé popírající existenci nadpřirozena uznají, že musí existovat něco, co nedokážeme vysvětlit. Asi právě kvůli univerzálnosti výskytu a velkému významu náboženství ve společnosti, se tímto fenoménem zabývala spousta sociálních vědců, kulturních a sociálních antropologů, sociologů, a jiných.

Náboženství hraje významnou roly ve vytváření společenských hodnot a zákonů, například v Evropě je nejzákladnějším kamenem biblické desatero, v arabských zemích Korán a v mnoha kmenových společnostech vyznávající šamanismus je šaman spojován v podstatě se vším dobrým i zlým, dokonce i smrt není přirozená, ale způsobená šamanem.

V této práci se budu zabývat přístupem čtyř významných sociálních antropologů M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda.

M. Harner je americký sociální antropolog, který se zabývá výzkumem šamanismu, studoval ho v Americe, severní Evropě a v zemi Sámů. V Amazonii se od Jivarů naučil některé z šamanských praktik, to ho dovedlo k závěru, že šamanem může být kdokoli, kdo zná správný postup, ne jen hrstka vyvolených. Co to, ale je šamanismus? Nelze to specifikovat tak přesně jako rozšířená náboženství (například křesťanství), ale slovo šaman vzniklo v jazyce Tunguzu na východní Sibiři a označuje náboženského specialistu, který se dokáže dostat do transu, aby mohl komunikovat s duchy, a tím léčit, zajišťovat plodnost, ochranu, agresivitu, a působit jako průvodce mrtvých (Bowie, 2008, 184). Šamanismus se vyskytuje po celém světě a na všech místech, kde se vyskytuje, je velice podobný a v mnoha ohledech dokonce identický.

Tento globální výskyt a přístupnost šamanismu přivádí Harnera k tvrzení, že i naši předkové vyznávali určitou formu šamanismu.

„Šamanismus...není náboženství. Duchovní zkušenost se obvykle stává náboženstvím teprve poté, co do ní vstoupí politika.“ Toto tvrzení, rozdíl mezi duchovní zkušeností a náboženstvím, je velice zajímavé, obzvláště když ho dáme do souvislosti s Evropou, kde církve sehrála významnou roli při formování naší společnosti.

V. Turner byl americký sociální antropolog skotského původu, byl formován za funkcionalistického strukturalismu, ale poté co získal zkušenost s kmenem Ndembu (kmen žijící na území dnešní Zambie) se stal se jedním z nejvýznamnějších představitelů symbolické antropologie a svůj výzkum zaměřil na výzkum rituálů a symbolů, které slouží jako klíčové prvky soudržnosti v nestabilní společnosti. Definoval rituál a to jako o „předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu; odkazuje na víru v mystické (nebo

neempirické) bytosti či síly pokládané za první a poslední příčiny všech účinků.“(Bowie 2008: 149)

Zabýval se především přechodovými rituály. Stanovil tři fáze těchto rituálů, zbavení starého statusu, fáze kdy je jedinec na pomezí, tedy bez společenského statusu, a poslední fází je přijetí, znovuzачlenění, do společnosti.

E. Evans-Pritchard byl britský sociální antropolog, studoval na Londýnské univerzitě jako žák Malinowkého a v průběhu let byl označen za Redcliffe-Brownova nástupce, řadí se mezi funkcionalisty. Byl ovlivněn oběma velikány, Malinowkim i Redcliffe-Brownem, ale v mnoha ohledech se liší. V 20. letech 20. Století prováděl svůj první výzkum mezi Azandy (jižní Súdán), zabýval se jejich vírou v magii a čarodějnictví a v 30. letech 20. století prováděl výzkum Neurů (etnikum v jižním Súdánu) a snažil se jejich víru srovnat a převést do evropských, tedy křesťanských, tradic a pojmů, to je podle Evans-Pritcharda práce antropologů. Analyzovat kulturu a porovnávat ji s vlastní kulturou, lze to však aplikovat jen na podobné společnosti, a jen v omezené míře, v jeho podání se nejedná o čistou komparaci dvou systémů, ale jen o srovnání podobných jevů obou kultur a náboženství.

Malinowski a Redcliffe-Brown se zabývali především funkcí jednotlivých prvků, Evans-Pritchard se od tohoto odklání, tvrdí, že je stejně důležité pochopit tyto jevy zevnitř, sociální antropologie studuje společnost jako morální systémy a ne jako přírodní systémy, zajímá se o účel raději než o proces, hledá tedy vzory a ne vědecké zákony a má raději interpretaci než explanaci (Soukup, 2005, 85). K průběhu výzkumu je také potřeba u Evans-Pritcharda zmínit, že podle něj má antropolog objektivně zkoumat a poznávat dané náboženství, nemá ho hodnotit, zda je dobré, či špatné.

J. Frazer byl skotský sociální antropolog, byl představitelem evolucionistické antropologie, zastával názor, že všechny národy mají psychickou jednotu a mají společný vývoj, Frazer měl za to, že i kdyby byli všechny společnosti, ponechány o samotě, tak projdou stejnými fázemi vývoje a dosáhnou stejného vrcholu racionálního, civilizovaného myšlení a chování, jež charakterizovaly viktoriánskou Británii (Bowie, 2008, 230). Průběh vývoje myšlení probíhá podle Frazera takto, první je magie. Magie předpokládá existenci určitých zákonitostí, vše je řízeno vyšší mocí podle těchto zákonitostí a ty lze ovládat pomocí obřadů a zařikávání. Když lidé zjistili, že jejich jednání nemá ve skutečnosti žádný vliv, dostali se do druhé fáze, náboženství. V náboženství lidé věří ve vyšší moc, nadpřirozenou bytosti (v některých případech pouze jednu bytost, ve starověku judaismus a později třeba křesťanství a islám), jejich přízeň je třeba si získat, to je základem pro fázi třetí, tedy vědu. Už ve druhé fázi je snaha o pochopení a interpretaci světa. Věda má podobnost i s magií. Stejně jako v magii i ve vědě existují určité zákonitosti, ale na rozdíl od magie zakládá věda své zákonitosti na empirických důkazech.

Frazer na rozdíl od ostatních autorů, kterým se věnuji v této práci, neprováděl terénní výzkum.

Jak už na první pohled vidíme, každý z těchto autorů se zaměřuje na zcela jiný jev a používají k tomu jinou metodologii. Evans-Pritcharda zajímá pohled zevnitř, toho dosáhl také

Harner, tím, že sám začal praktikovat šamanství, ale otázkou zůstává, jestli kvůli tomuto kroku neztratil objektivitu, která je pro Evans-Pritcharda stejně tak důležitá. Vůbec do tohoto systému nezapadá Frazer, který neprovázel žádné terénní výzkumy, takže nezískal zmiňovaný pohled zevnitř, je tedy spíše čistým teoretikem.

Problémem Frazerovi teorie, na rozdíl od ostatních, které jsou postaveny na empirických důkazech, je také nepřesnost jeho tvrzení, dnes existuje věda a náboženství vedle sebe, a například na Kubě i spolu s magií (přestože jsou děti křtěné, a modlí se k Bohu, jsou součástí jejich náboženství prvky z voodoo, což je více, či méně šamanismus), toto tvrzení zakládám na vlastní zkušenosti, kdy můj učitel biologie na gymnáziu byl knězem, přesto nepopíral žádný z vědeckých objevů a byl darwinistou.

Postup zvolený Evans-Pritchardem by mohl být podobný jako u Turnera, který během svých výzkumů žil s lidmi, jejichž zvyky a rituály studoval, a objektivně popisoval jejich průběh, ale rozchází se v tom, že Evans-Pritcharda zajímal především účel a ne průběh.

Frazer trvá, že společnost se vyvíjí „kupředu“, že náboženství překoná magii a věda překoná náboženství, v tomto se rozchází s Harnerem, který poukazuje na to, že šamanismus se vyskytuje nezávisle na kultuře, důkazem nám může být to, že sám Harner se stal šamanem i přesto, že pocházel a žil v křesťanské společnosti.

Nalezneme zde podobnost také mezi Frazerem a Turnerem, oba dávali náboženství, či případným předchůdcům nebo následovníkům, určitá pravidla a zákonitosti, Frazer poukazyval na to, že všechny tři jeho fáze vývoje jsou svázané pravidly, magie mystickou soudržností všeho, náboženství získáváním přízně vyšší bytosti, a věda na základě empirických důkazů a Turner tvrdil, že všechny přechodové rituály mají stejný, přesně daný průběh, zbavení se starého statusu, pomezí, znovu přijetí do společnosti, odlišnosti se vyskytovali pouze v samotném průběhu jednotlivých fází v závislosti na kultuře.

Ve své eseji jsem představil 4 významné představitele sociální antropologie zabývající se různými formami náboženství a rituálů a poukázal na jejich podobnosti a rozdíly v přístupu k metodologii a jejich zjištění. Ve své práci jsem určitě nezmínil vše, ale doufám, že jsem poukázal na některé z nejdůležitějších částí jejich prací.

Zdroje:

Bowie, Fiona. 2008. Antropologie náboženství. Praha: Portál.

Eriksen, Thomas Hylland. 2008. Sociální a kulturní antropologie. Praha: Portál

Frazer, James George. 1994. Zlatá ratolest. Praha: Mladá fronta.

Harner, Michael J. 2010. Cesta šamana. Praha: DharmaGaia.

Soukup, Václav. 2011. Antropologie: teorie člověka a kultury. Praha: Portál.

Soukup, Václav. 1994. Dějiny sociální a kulturní antropologie. Praha: Karolinum.